

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША

*Медіум Тарас (Тарас Шевченко)	9
*Зречення (Степан Руданський)	12
*Стоїк (Іван Карпенко-Карий)	15
Ритуали для словоборства (Василь Стефаник)	18
*Багатоликий (Віктор Петров)	27
*Найконтroversійніший (Володимир Винниченко)	31
*Геній у кривавих обценьках (Олександр Довженко)	35
*Богиня (Ольга Кобилянська)	39
*Славетна і нещаслива (Оксана Петрусенко)	43
*Людина-смолоскип (Борис Антоненко-Давидович)	46
*Літописець гуцульського космосу (Петро Шекерик-Доників)	49
*Кілька правд Михайла Коцюбинського	53
*Імператор (Евген Маланюк)	56
*Мученики	60
*Гіркий світ, солодкий світ (Максим Рильський)	63
*Навздогін майже забутому сторіччю (Григорій Тютюнник)	67
*Угода між ліками та отрутою (Тарас Мельничук)	70
*Надія для відкинутих (про книжку «Зашморги» Лесі Івасюк)	74
*Інші слова про подібне життя (про книжку «Наснилося між двох світів. Невагомість» Міи Д'Арк)	80
*Таємниця (не) дорослої літератури (про книжку «Олекса Довбуш. Таємниця Сили» Василя Карп'юка)	84

ЧАСТИНА ДРУГА

Шевченко як свобода	89
Напередодні	92
Спокуса як шибениця (письменник і політика)	94
Aqua vita і aqua mori (письменник і алкоголь)	98
Сім'я-фетиш, сім'я-кайдани (письменник і сім'я)	102
Жіноче, занадто чоловіче (письменник і дружба)	106

Та, що прийшла з бичем і барвінком (письменник і хвороби)	110
Неврози (мініанатомія)	115
(Не) блиск і (не) злиденність однієї (не) ілюзії (письменник і кохання)	118
Між філософією і тортурами (Еміль Чоран)	123
Німби над порожнечою	140
Поміж плачем і сміхом... (Антон Морговський)	143

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

«Штовхатися ліктями — це не моє»	149
«Ніщо не має відволікати людину від її призначення, як би не було важко»	155
*«Є велика різниця між письменником і письменником-педагогом»	163

БОНУС

*Переформатування	173
-------------------------	-----

ЧАСТИНА ПЕРША

Медіум Тарас

Його життя було сповнене великих парадоксів. Воно часто хиталося поміж стражданнями і милістю. Бувало по-всякому, але таки найчастіше — поміж стражданнями від людей і милістю від божого Промислу.

Його друзі, різного віку і в різний час, починаючи від по-своєму прекрасних «мочеморд», завершуючи петербурзькими приятелями останнього року життя, додавали тепла до його серця, яке відчувало такі стани і можливі майбутні події, із честю витримати які було би не під силу тисячам пересічних сердець.

Його любило багато людей, але він почувався самотнім. Як сказав би Герман Гессе про такий тип людини — «степовий вовк». У екзистенційній поезії Шевченка «Косарі», де пронизливо відображене розуміння тимчасовості перебування людини в земному житті, змальовано інфернальну силу смерті, яка за допомогою алегоричного Косаря безперерійно звільняє місця для наступних поколінь, щоб відтак покосити і їх. У поезії зображено жаску для людини проминальність, яка не залишає каменя на камені від людського життя, із будь-якою, навіть найуспішнішою, його подієвістю:

*І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,
Хрест ніхто не поставить.
І не пом'яне.*

Містичний припис на житіє мученика врешті звів його в могилу. Творець нової української душі не міг вічно спочивати в холодному його серцю Петербурзі. Промова Пантелеймона Куліша (мовлена, здається, устами напівбога під час виступу над могилою Тараса) заклала підвалини його спершу ще невиразного, але щоразу міцнішого культу.

Перепоховання праху Тараса Шевченка на Чернечій горі перетворило покійного як на великого українського Сфінкса, так і на найвеличніше світське місце уповання на нетлінність нації. На Чернечій горі сповідалися, одружувалися, закладали підвалини побратимства. Тут спалив себе Олекса Гірник, не витримавши радянської тоталітарної сваволі.

Його портрети письменні і неписьменні селяни вивішували як ікони в себе вдома. Багато з освіченіших селян не лише у великій Україні, але і в Галичині знали напам'ять весь або добрі шматки його «Кобзаря». «Кобзар» ставав щоразу популярнішим, особливо після його смерті, яка стала початком дивовижного спалаху його духовного життя.

Його жінки, можливо, тимчасово заповнювали частинку його великого люблячого серця, але своєї Богині йому так і не вдалося зустріти. Таке, на жаль, буває з багатьма чоловіками — саме тут він не був винятком...

Його картини, офорт і графіка та повісті російською мовою, безсумнівно, є свідченнями вибуху таланту ренесансового типу. Проте його українські вірші і поеми, над якими, бувало, піджартовував у своєму «Щоденнику», без перебільшення, пробудили колективну національну волю. Ці вірші й поеми в перекладах втрачають свій чар. Їхня енергетична сила переважно не надто зрозуміла іноземцям. Але

Промисел так розпорядився, щоб вони промовляли до української душі: тихо, але так, що ця тиша відлунувала в спершу десятках, сотнях, потім — тисячах і мільйонах сердець.

Його заслання лише увиразнило місію цієї людини, народженої для посередництва між тонкими енергіями Галактики і пробудженням волі до життя оспалі української народності. Медіум Тарас постраждав за свої вірші від шовіністичної царської Росії.

Його не любив Іван Тургенєв. Шевченка фактично ненавидів Віссаріон Белінський, пишучи з дивним «людинолюбчим» пафосом, що він також дав би Шевченку десять років заслання, а то і більше: «Будь я на месте его судьей, я бы дал ему не меньше».

Тарас, попри всі випробування і негаразди, нерідко відчував у своїй долі і божественну милість. Між стражданнями і осяяннями, карами і милістю проминуло його коротке земне життя.

Ким він був для України? Святим медіумом? Випадковою грою Промислу, який юного кріпака з талантом малювати вирішив зробити відновником напівживої національної душі? Митцем ренесансового складу, заблуканим у 19 столітті?

Великим Тарасом, якого навіть українофоби не могли до решти спалюжити? Чи всім разом і всім, ще не вимовленим?..

Зречення

6 січня проминуло 187 років від дня народження Степана Руданського. Дивно склалася доля в цього поета із широким діапазоном таланту.

Прижиттєво не вийшло жодної його книжки. Першу збірку видала Олена Пчілка завдяки рекомендаціям її брата, Михайла Драгоманова, через кілька літ після смерті Степана Руданського...

Батько, сільський священник Василь Руданський, покладав на Степана найбільше сподівань, розуміючи обдарування хлопця (хоч мав ще трьох синів — Григорія, Олександра та Юхима і дочку Ольгу), відтак найдужче зненавидів його, відмовивши у матеріальній підтримці, коли Степан після Шаргородської бурси і духовної семінарії вибрав медико-хірургічну академію в Петербурзі.

Його батько був священником, то мусив чути вислів Христа: «Той, хто мене любить, той мене зрадить». Сина зрадив він, ще і з презирством ставлячись до писання Степана українською...

Кохання до вродливої Марії Княгницької вродилося лише в болісний невроз очікування і зречення. Стверджують, що Марія також любила молодого поета, який вирішив порвати з духовенством, але якраз це рішення унеможливило їхній шлюб. Та й майже безперервна розлука, як повільний і хворий вогонь, лише сприяла невідворотному забуттю. Зречення — різних форм і відтінків — ціле життя переслідувало цю високоталановиту й нереалізовану людину. «Мене забудь», «Ти не моя», «Повій, вітре, на

Вкраїну» є не лише піснями, а й тонкими та печальними пам'ятниками вимушеному зреченню.

Аж у Ялті він зідеється з багатодітною вдовою Явдохою Широкою. Але навряд чи з великої любові...

Здавалося б, що такий чулий і витончений поет є незмірно далеким від будь-якого гумору. Але — несповідимі шляхи Господні! — його співомовки були доволі яскравими на тлі більшості тогочасного українського літературного асортименту. Не менш потужними були і його ліричні та патріотичні вірші (наприклад, доволі відомий «Гей, бики, чого ж ви стали»).

Першовідкривач жанру в юній літературі багатомільйонного народу, що ще майже не тямив сам себе, молодий поет часто бував напівголодним і голодним. Здається, бажання їсти присутнє навіть у гумористичних віршах, як-от «Пан та Іван в дорозі», де витіснене почуття голоду компенсується мріями про раблезіанські (за мірками пана чи Івана) трапези. Коли брат Григорій посилає йому одного разу до Петербурга 5 карбованців, то зворушений Степан не може надякуватися у своєму листі...

Коли Степан Руданський завершує навчання в Петербурзькій медико-хірургічній академії, де тоді вчилася багато українців і до певної міри панував український дух, то те, що на лікарську зарплату він може мати кожноденні обіди, без пауз, видається (щоправда, короткий час) лікареві, який у Ялті народився, і поетові, який у Ялті остаточно завмер у душі Руданського, вершиною життєвого успіху...

У Ялті клімат був ліпшим для хворого на сухоти, які набув, найімовірніше, у Петрополі, як він називав холодний і притягальний для багатьох талановитих мешканців Російської імперії Петербург. Але в Ялті

відбулася остаточна відмова від творчості. Ще робив окремі переклади... Але це була літературна агонія.

Степан Руданський у Ялті провадив над своєю душею систематичний садомазохістський ритуал літературного відречення.

Чесний до прозорості лікар у реальному світі, а у світі душевного життя, мрій та покликання письменник Руданський не брав, як санітарний лікар, жодних хабарів у тамтешнього купецтва, за що його особливо ненавиділи. Будь-який інший лікар на його місці купався би в розкоші в тогочасній Ялті — але не він. Під час епідемії холери рятує інших, захворює сам. Загострюються проблеми із сухотами.

Не доживши навіть до сорока літ, Степан Руданський помирає в Ялті, де і похований. І справді, як він і передчував, мало хто заплакав після смерті мало-відомого поета, талант якого розпізнали не одразу, а Пантелеймон Куліш (можливо, через те приревнував, бо вірші і співомовки молодого петербурзького студента сподобалися Парасці Глібовій) таки був категорично проти їхнього друку.

Хіба міг уявити чесний до прозорості ялтинський лікар, який, може, у душі вже зненавидів літературу від надмірної любові, що українські гумористи — усі як один! — колись називатимуть його своїм літературним батьком, а його пісня «Повій, вітре, на Україну» стане відтак однією з найпопулярніших? Можливо, таке прижиттєве сподівання додало би йому більше сил, і він вижив би під час дикого розгулу епідемії? Можливо, потім би прижиттєво вийшло кілька його книг, які достеменно стали би популярними?

На жаль, історія літератури не визнає умовного способу...

Стоїк

Справжнє прізвище цієї знаменитої української родини — Тобілевичі. Іван бере псевдонім від імені свого батька і прізвища улюбленого героя п'єси Тараса Шевченка «Назар Стодоля» Гната Карого (до речі, його діти називалися Назар і Галя). Його брат Микола сценічним псевдонімом бере дівоче прізвище матері — Садовська, а брат Панас — назву річки Саксагань.

Мушу вдаватися до певного калейдоскопу життя цієї людини. Був від природи врівноваженим. Майже стоїчним. Інакше достойно не пережив би дику каламуть канцелярської роботи в молодості вперемішку зі злиднями. А коли одружився з Надією Тарковською (зі знаменитого, з українським корінням роду), то виховав семеро дітей. Дочка Галя важко захворіла, потім померла від менінгіту. Також помирає дружина, лагідна й романтична, непристосована до важкої праці і вічної боротьби. Незадовго помирає і мати, що назавжди залишилася для братів і сестри Тобілевичів, так би мовити, Великою Матір'ю.

Іван Тобілевич стає актором. Трупи постійно змінювали склад. Артистам українського театру було важко. Вічне мандрівне життя, часті матеріальні труднощі. Отримує в спадок хутір Надія. Живе між селянами, по-справжньому зрозумівши їхню душу. Заступившись за молоду хористку Софію Дітковську, над якою насміхалися деякі підпилі артисти, вдівець і гадки не мав, що в цей момент доля протягує йому великий подарунок — вірну і віддану молоду дружину.

Вона їде з ним до Новочеркаська, бо Івана Тобілевича, як поліцейського працівника, арештують

за неблагонадійність. Там їх чекало кілька важких літ. Пожежі, урядові переслідування. Але водночас саме там Іван Тобілевич починає писати п'єси, що на очах ставатимуть підмурівком репертуарної політики українського театру.

А потім було всякого: звільнення, театр, де Іван Тобілевич є і драматургом, і актором, постійна боротьба за те, щоб театр вижив, смерть сестри Марії Тобілевич-Садовської, знову час до часу життя на хуторі з його шматочками ідилії, де він пише свої «Сто тисяч», «Хазяїн», «Сава Чалий» та ін.

Його п'єси «Сто тисяч» і «Хазяїн» випікали нещадним вогнем сарказму найгірші вади української ментальності, може, набуті в безрадісному колоніальному виживанні: скнарість, підлу примітивну хитруватість, провінційно-хуторянський індивідуалізм. Терентій Пузир («Хазяїн») має статки, які не снилися Герасиму Калитці (зі «Сто тисяч»), що лише мріяв, захлинаючись власною слиною: «Їдеш день їдеш день — чия земля? Калитчина. Їдеш два — чия земля? Калитчина... Диханіє спирає».

Трагедія «Сава Чалий» зачіпала найболючіші й так звані прокляті запитання майбутнього розвою українства і способів для такого розвитку. Два шляхи — Сави Чалого і Гната Голого, зіткнення мужності, фанатизму з хитрістю, зваженістю, а то і підступом заради Вітчизни (не заради особистого блага!) примушують дотепер задумуватися над гордієвими вузлами українства.

Драма Івана Тобілевича «Безталанна» (її перша назва була ліпшою — «Безталання») висвічувала темноту людських душ, їхні короткі спалахи світла й хащі егоцентричних бажань і марень, прикриті поверховими словами про любов... Також п'єса мала виразний екзистенційний відтінок, де йшлося про швидкоплин-

ність щастя, особливо в тих випадках, коли люди занапащають власну можливість щастя власними ж руками.

Його останні драми «Суєта» і «Житейське море» вивалилися поза межі традиційної української драми не лише своїми пошуками українського душевного Ельдорадо, звідки можна черпати сили для відродження нації. Устами головного героя п'єси «Житейське море», актора Івана Барильченка, драматург виголосить своє кредо, якому ніколи не зрадив: «Сцена — мій кумир. Театр — священний храм для мене!».

В останні роки написані його найкращі п'єси — ніби Іван Тобілевич врешті звільнився від якоїсь внутрішньої машкари, яка допіру завжди мучила...

Врешті-решт працювати ставало неможливим. Він пише лист до своїх численних синів і дочок, уже сам стаючи Великим Батьком родини з багатьма відгалуженнями, про своє нездоров'я. Смертельна хвороба проявилася аж у останній стадії. Разом із дружиною Софією Іван Тобілевич їде до Берліна, але через два тижні там помирає (лише в день перед смертю йому покращало, але то вже була агонія), вимовивши лише слово «смерть» і падаючи на долівку...

У передсмертних мареннях до нього приходять його добра мати, перша покійна дружина Надія, дочка Галя, всі дорогі померлі, що вітали його тонкими восковими руками чи то біля річки Саксагань, чи біля Великої Ріки, береги якої не мають ні початку, ні завершення...

Від раку шлунка Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) помирає в Берліні 15 вересня 1907 року. Майже десять днів тіло доставляли в Україну, де він урешті був із почестями похований. Так багато людей плакали на його могилі, так багато людей любили його — стоїка, назавжди й до останку відданого українству...

Ритуали для словоборства

1

Він ніколи не страждав від переоцінювання свого письменницького Его. На власному ювілеї, коли йому виповнилося 55 років, у Львові громадськість Галичини відзначала не лише дві п'ятірки письменницького народження, але й 25-річчя виходу до читача його першої збірки «Дорога». З усієї України злітали привітання. Цей ювілей остаточно дав усім зрозуміти, так би мовити, екзистенційний триумф не вузькогалицького, а національного українського письменника Василя Стефаника, чиї твори вільно вплетені до контексту світової літератури.

Зрештою, колись, ще у Кракові в 90-х роках XIX віку, тодішній ідол європейської модерної прози поляк Станіслав Пшибишевський, підпилий, привселюдно поцілував молодого Стефаника в руку, коментуючи, що він цілує землю, яка народила такий талант.

Втім письменник був вищим і сильнішим від людини. Письменник Стефаник був сторуким, стосердечним і стоправдивим. Людину Стефаника всього затопив жаль... Прижиттєві панегірики він чув не так часто... Василь Стефаник розплакався, вже не радячи собі з тією хвилиною жалю, яка, натомість, вивільняла щось із його душі, полегшуючи її тягарі...

Він скаже, зворушений і, підозрюю, натхнений ювілейними похвалами (як на мене, ліпше, щоб похвали сипалися на письменників трохи частіше, ніж раз на рік):

«Я робив, що міг. Перетоплював це мужицьке слово, яке мав біля себе, аж пальці мені викручували-

ся з болю... Щоби дати пів аркуша друку, я мушу написати тисячу аркушів, і як уже нині на вечорі це сказав один із вас, я, бігме, не вмю писати».

Лише великий письменник може привселюдно сказати, що він не вмє писати. Але — увага! — сказати не для театрального епатажу, не для публічного кокетування з аудиторією, не для садомазохістського перформансу. А так, на мій погляд, видусити із себе тугу за ідеальним словом та ідеальною літературою, цілком витворити яку не здатен жоден письменник світу. Бо навіть найвизначніші з них лише час до часу ловлять хвоста жар-птиці, лише іноді дотикаючись до руки цариці Літератури.

Василь Стефаник інтуїтивно це добре знав, і тому сказав святочній громаді, що він не вмє писати, не дбаючи про контроверсійне розуміння того, що скаже святочна громада.

2

Дитинство — джерело, з якого б'ють ключем усі радощі та страждання людини. Мати і батько завжди є людьми, які живуть із нами та в нас навіть після їхньої фізичної кончини.

Стефаникова мати була для нього цілим світом. Любов матері й любов до матері, як стверджують психологи, дає чоловікові силу, впевненість, успіх. Коли Василько ще був маленьким, мати брала гроші тайкома від батька, даючи йому на прожиття. Хоча Стефаників уважали заможними людьми, батько Семен був трохи скупуватим газдою.

Зрештою, жорсткий батьків характер зовсім не збігався з вібраціями душі його сина Василя. Змалку хлопчик, спостерігаючи за батьком, усе більше віддалявся

від світу нескінченної селянської фізичної праці. Бо за народною піснею, «і з музики, і з маляра нема в хаті господара» (тобто із чоловіка з мистецьким талантом).

Згодом батько перестав оплачувати Василеве навчання у Кракові, але це була воля Промислу, бо «неісповідимі шляхи Господні». Смерть матері Оксани — найдорожчої і найважливішої жінки його життя — спричинила загострення, делікатно кажучи, нелегкого неврозу письменника.

Листи до Ольги Гаморак, на відміну від мови новел, починають дихати страждальницькими, подекуди істероїдними, екзистенційними запитаннями про сенс життя і віри...

Незадовго після смерті матері батько одружився з жінкою, молодшою навіть від Василя, бо господарка потребувала безконечної відданости праці... Василь написав батькові листа, який дихав синівською ненавистю. Зрештою син потроху примирився з батьком, Семеном Стефаником, який помер у 1920 році...

3

Юнка Євгенія Бачинська полюбила юнака Василя Стефаника. Недосвідчене юне кохання найчастіше є джерелом справжніх страждань, а то і трагедій. Для Євгенії воно стало самогубним. Хоча я не впевнений, що причиною її ранньої смерті була лише нав'язлива безпросвітна однобока залежність від молодого краківського студента. У будь-якім разі несвідомий потяг до смерті у Євгенії почав переважати над всемогутнім потягом до життя, що часто вирятовує людину із, здавалося б, безнадійних ситуацій.

На фото: Василь Стефаник (сидить перший справа), Богдан Лепкий, Нуся Терлецька, Василь Весел

ловський, Лев Ганкевич, Богдан Загайкевич, Мирон Кордуба, Лев Бачинський, Андрій Жук. Фото з відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника.

У листі до Ольги Гаморак Стефаник писав так пронизливо, що оплакування Євгенії струменить там із кожного слова: «А я все буду питатися: чи з любови, чи на сухоти? І се питанє буде мене мучити... А потім прийде Великдень, і поле зазеленіє, і гріб зазеленіє, і люде забудуть».

Брат Євгенії, громадський діяч Левко Бачинський, любив Василя як брата — але ніколи не пробачив смерті рідної сестри. Хто може тепер знати всі ці нюанси достеменно?..

Ольга Гаморак спершу була світським духівником Василя. Їй сповідався в листах, але любив її рідну сестру Євгенію, одружену зі священником Василем Калитовським, матір двох дітей. Проте одруження з Євгенією (якесь фатальне жіноче ім'я для Стефаника) було неможливим попри взаємність, бо порушити шлюбну присягу дружині священника фактично було ніяк...

Зрештою після смерті матері писатиме до Ольги, що «ви тепер такий чоловік, що стоїте коло мене найближче, від родини навіть ближче». Весілля пришвидшила Ольжина вагітність...

Коли одружувався з Ольгою, то Євгенія Калитовська була на його весіллі. Можна лише уявити, що творилося в її душі, коли вона вже не могла зловити на холодному нервовому обличчі молодого ані промінчика ніжності...

Ольга Стефаник народила трьох синів: Семена, Юрія та Кирила. Я завжди був зворушений тим фактом, яку чудову передмову написав Юрій Стефаник

до посмертного видання свого батька, як тонко він розумів його душу...

Василь Стефаник, розбитий важкими хворобами, пережив усіх своїх найдорожчих жінок, щоб сподіватися на побачення з ними «в місці квітучому, місці спокійному».

4

Доторки до первісної правди слів вимагали мольфарської сили. Більшість читацького українського люду знає, що його тесть, Кирило Гаморак, просив:

— Не пиши так, бо вмреш.

Тесть не знав, що для творення Літератури замало літературного хисту. Замало сильного бажання. Треба ще багато чого: письменницького талану (коли вже є талант), покровительства чи то Великої Матері, чи то небесних світил; любови, любови і ще раз любови.

Також, щоб боротися з хаотичним словесним матеріалом, із мірадами байдужих букв, треба потроєних енергетичних спалахів. А їх нелегко зачерпнути просто із сил землі чи неосяжності небес. Тому значна частина великої літератури світу тримається, окрім письменницьких талантів, на стимуляторах.

Вони можуть бути різними. Це не обов'язково лише нікотин чи алкоголь або, не дай Боже, наркотики. Часто це нескінченна вервечка коротких любовних історій чи ігроманія, нав'язливе наспівування надокучливих слів, цілковита невротична замкненість до світу і яскрава письменницька соціопатія, навіть відлюдництво, як-от спосіб життя Марселя Пруста, і багато іншого, незрідка дивовижного з погляду далекої від літератури людини.

Але Василь Стефаник багато курив і випивав (не завжди під час писання). Ці поширені й нехитрі стимулятори теж були його милицями для ритуального словодійства. Вони додавали, вони й забирали. Вони відкривали браму для входу. Вони ж і нищили. Якби не ці підпірачі, можливо, не було би Стефаникових новел. Або вони були б іншими, без тієї паралітичної сили, на яку не впливає час.

Ця пісня була однією з його найулюбленіших:

*Стоїть корчма над болотом,
Вся покрита околотом.
Скільки я там грошей пропив,
Був би її златом покрив...*

5

Українське сприйняття до краю романтизує письменників, з іншого боку, зовсім не дбаючи й не цікавлячись матеріальним аспектом їхнього життя. Романтизує, а відтак пліткує, зовсім не тямлячи, що треба перебути й пережити, щоб видобувати зсередины не полову, а важке темне срібло слів.

Упевнений, що більшість людей, далеких від літератури, зблизька зустрічаючись із великим літературним талантом, який захований у тлінному людському тілі, завжди знайдуть, що висміяти, про що почесати язиками.

Коли Стефаник одружився, багато допомагав селянам. Допомагав безкорисливо (друге слово головне). Спочатку жив у селі Стецева. Потім збудував хату в Русові. Якись риси батька Семена, стосунки з яким потепліли, допомагали провадити господарку.

Але він не писав. Щось відлетіло від його серця — і зникло, пропало навіки... Чи вернеться? Коли пись-

менник був наодинці із собою, йому ставало страшно й порожньо. Бо як назвати письменника, який не пише? Хто він тоді?

Нарешті під час десятирічного перебування пошлом у Відні, вічного курсування між Віднем і Львовом, Снятином і Русовим, товариші, заздалегідь прихопивши пляшку, таки вмовлять його написати новелу.

Так була створена «Діточа пригода», і розпочався так званий другий період творчості, як його називають літературознавці.

До речі, кожен із нас може сам зараз відповісти собі: «Що для мене значать новели Василя Стефаника?!» Варіантів може бути безліч...

6

Радянська влада у своїх пропагандистських агітках намагалася зобразити письменника беззахисним і слізливим дідком, який простягає свої висохлі руки до серпасто-молоткастої України.

«Стою на вуглі своєї хати і простягаю до Вас руки» — цей болісний крик Майстра, який тужив за українською розз'єднаністю, але вже розумів моторош більшовизму, спеціально витлумачили як тугу за голограмою серпа і молота...

Управа Товариства українських письменників і журналістів: Стефаник Василь (голова), Німчук Іван, Паліїв Дмитро, Ганкевич Лев, Мудрий Василь, Лепкий Лев, Квасниця Іван, Малицька Костянтина, Рудницький Михайло, Вальницький Кирило. Фото з відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника.

Він не сприймав закликів писати багато і швидко, по-стаханівськи. Радянські видавці, які мали справу

переважно з надламаними більшовизмом людьми, з літературними заробітчанами й кар'єристами, не могли збагнути такої лапідарности вислову. Мовляв, роман міг би коштувати вдесятеро, уп'ятдесятеро більше...

Спершу отримував радянську пенсію, а потім відмовився від неї. Голод 1933-го випалював йому серце.

Здоров'я погіршувалося. Мусив просити фінансової підтримки в митрополита Андрея Шептицького. Син Юрій емігрував. Письменник думав, що на еміграції чимало людей купуватимуть його книги. Однак виявилось, що важкі стефаниківські новели якнайменше цікавили переважну більшість українських емігрантів...

Прогресував атеросклероз судин головного мозку. Давалися ознаки часті невротичні стани, багаторічне регулярне куріння і вживання алкоголю. Сил ставало все менше. «Який я слабкий, який я каліка, але до свого гробу я ще годен дійти».

Лікар із Снятина Іван Подюк дуже любив Стефаника, бо його любило багато людей, хоча були й ті, які його прижиттєво ненавиділи... Лікар відтягував, настільки це було можливо й неможливо, смерть. Серцеві напади.

Врешті проти ночі 7 грудня температура піднялася до 41 градуса. Стефаник марив, просив подати переклади своїх книжок і одяг.

Тінь матері Оксани вже простягнула до вихудлого хворобами старця свої невидимі руки:

— Ходи!

О 3.30 розпочалося його життя вічне. Усі, які розуміли, хто помер, ридали.

7

«Багато людей любили і поважали його. Він володів харизмою. Харизма — це рівновеликий дар і тягар. За харизму смертній людині доводиться розплачуватися...

Його називали безнадійним песимістом. Така доля всіх, чиї душі одягнені в білу сорочку. Бо їй не помітно, видно лише тіні від її світла. Він часто бував нестерпним у приватному житті. Світло найбільших зірок має найбільше болю».

Це цитата з мого роману про Василя Стефаника «Троянда ритуального болю», що був цього року вдруге виданий невеликим накладом у київському видавництві «Академія».

Він був одним із так званої Покутської трійці — літгурту, назва якого закріпилася з легкої руки, здається, Миколи Зерова. Але неможливо придумати більш неподібних письменників, ніж Василь Стефаник, Марко Черемшина (Іван Семенюк) і Лесь Мартович.

Він міг би стати лікарем тіл, якби був закінчив медичний факультет у Кракові. Але Промисел знав краще: без ще одного пересічного лікаря Галичина обійдеться. Зате з мук нервів і словоборства з'явився великий український письменник Василь Стефаник. Як на мене, кожне месіанство, якщо воно до кінця щире й самовіддане, дарує кінцеве прижиттєве просвітлення.

Його новели нетлінні. У світі горизонтальної зрівнялівки соціальних мереж, часто викривленої толерантності, нової великої Одинокости через пандемію його новели — донині! на правду! — ще здатні пропікати наші душі соромом, катарсисним співчуттям і гріти любов'ю.

Багатоликий

Напевно, нема в історії української літератури загадковішої від Віктора Петрова-Домонтовича-Бера постаті. Та й, якщо бути чесним до кінця, незрідка українська література 19–20 століття була переповнена діяльністю щирих аматорів і графоманів. А Віктор Петров був не лише письменником, але й археологом, і мистецтвознавцем, і агентом радянських розвідок. Також він співпрацює з фашистським режимом, що не могло відбутися без відома компетентних радянських органів.

Юрій Шевельов писав, з іронією сибарита, про Петрова як людину з мішкуватим військовим одягом, незграбну (мається на увазі співробітництво з німцями). Напевно, це була лише одна з його робочих вимушених масок. З іншого боку, усе, що робив Петров, він робив із пристрасстю. Бо з пристрасстю в Німеччині написана монографія про українську інтелігенцію як жертву більшовицького терору, з пристрасстю викладав у Мюнхені. Пізніше в 1949 році Петров зник і кілька років про нього не було жодних звісток, доки не виринув у Москві.

У 1957 році повертається до Києва й таки одружується із Софією Лободою (Зеровою) — дружиною розстріляного близького друга, яку любив і яка зрештою таки стала жінкою його життя. Незадовго перед смертю отримав радянський орден. Очевидці писали, що на його похороні було набагато більше військових, ніж цивільних.

І тепер про деякі твори Віктора Петрова, що власне зробили його одним із, справедливості ради,

найцікавіших українських письменників. Його «Романи Куліша», про якого писав дисертацію, просякнуті дивовижним симбіозом ненависті і любові. Здавалося би, Віктор Домонтович (літературний псевдонім) майже ненавидить Пантелеймона Куліша: за його пихатість, холод, надмірний індивідуалізм, непостійність у стосунках із жінками (таке враження, що автор був би задоволений, якби в Куліша з кожною із його співавторок листів — Лесею Милорадович, Ганною Рентель, Параскою Глібовою — були довгі і пристрасні інтимні стосунки; бо із «мовчущим божеством» — Марком Вовчком, за переконанням автора, ближчі короточасні стосунки таки були), навіть за його самотність і певний розлад стосунків із соціумом.

Пантелеймона Куліша, до речі, поволі таки зненавиділа українська громадськість — за його начебто двоїстість, поезію «Народе без пуття, без честі і поваги», загравання з поляками, росіянами та нападками на Запорізьку Січ. Але тут не місце перелічувати, скільки було зроблено Кулішем, цим одним із піонерів візії української державності.

Віктор Домонтович не щадить Куліша. Але за тією начебто ненавистю проглядає захоплення, зачудування, пошана. Як на мене, Віктор Петров-Домонтович був по-своєму психічно близьким до Пантелеймона Куліша, так би мовити, був подібним за психотипом. Інакше, з його елітаризмом і неприв'язаністю до будь-чого, окрім естетичних проявів, які зачіпали його, ніколи Петров не брався би за таку тему дисертації, так скрупульозно, граминка за граминкою, не вивчав би життєпис Куліша. Як би не був зображеним у «Романах Куліша» останній, висновки кожен може робити сам.